

Versierde Bijbelhandschriften

door

F. W. Grosheide

Tot de kunsten, die ten allen tijde de liefde der vrome Christenen hebben genoten, behoort zeker de schilderkunst. Nauwelijks openbaart zich het Christendom te Rome en ziet het zich genoodzaakt te breken met het heidensche lijkverbranden, of het graaft niet alleen zijn catacomben in den bodem der Campagne, maar het versiert ook zijn graven met schilderwerk. Schilderwerk, dat aanvankelijk een heidensch karakter toont, niet onwaarschijnlijk door heidenen is aangebracht, maar dat spoedig een eigen type gaat dragen. Stijf, onbeholpen, als ge het voor het eerst aanschouwt, maar toch rijk en vol heilige symboliek bij aandachtige overweging. De Christelijke schilderkunst is geboren en ze heeft dit haar symbolisch karakter bewaard vele eeuwen lang.

In de Middeleeuwen vinden we de Christelijke schilderkunst op haar schoonst in de miniaturen der handschriften. Nog roepen na honderden jaren de schier onverbleekte kleuren onze bewondering op. En bij veel, dat we niet dadelijk kunnen waardeeren, is er in lijn en kleur niet minder veel, dat ook den Christen van dezen tijd onmiddellijk toespreekt.

Er zou over de Christelijke miniaturen, met name over de schilderijen in Bijbelhandschriften, veel te zeggen zijn. Er is groot verschil naar den tijd en de plaats, waar ze ontstonden. Onderscheidene stijlen vallen te bewonderen. Wat uit het Oosten, uit Byzantium, komt, draagt een eigen type, en zelfs de nietdeskundige zal het niet op een lijn stellen met de West-Europeesche versieringen uit de late Middeleeuwen. Doch liever, dan hier een uiteenzetting te geven der verschillende stijlen en te pogen de ontwikkeling in de versiering der Bijbelhandschriften te beschrijven, trachten we bij een aantal afbeeldingen van een verschillend karakter iets over de versiering der Bijbelhandschriften mee te deelen.

Afbeelding 1 toont den Evangelist Markus, gelijk hij is voorgesteld in een Evangelieboek, Bewaard te Eichstätt, geschreven omstreeks 1080. De stijl doet terstond aan het Oosten denken. Metterdaad staat deze miniatuur geheel onder Byzantijnschen invloed; ze is, al

werd ze in het Germaansche land geteekend, misschien zelfs een nabootsing van een Oostersch voorbeeld. Markus is voorgesteld, gelijk een evangelist altijd wordt voorgesteld, niet een mensch van vleesch en bloed, maar een symbolische gestalte, die door den leeuw, het vaste teeken, dadelijk als de schrijver van ons tweede evangelie wordt herkend. De houding is even traditioneel als het lessenaartje van een model, als de echte Markus zeker niet gebruikte, en de nimbus om het hoofd. De tekening is vlak, perspectief ontbreekt en ze is, ook blijkens den rand, uitsluitend bedoeld als symbolisch ornament.

Een geheel ander karakter draagt onze tweede afbeelding. Men moge ook hier de personen nog houderig vinden voorgesteld, er is toch veel meer leven in. Er begint een pogen te komen, om met de natuur te rekenen. Zoo is de kleeding die uit den tijd der vervaardiging. En wat meer zegt, al ontbreekt het symbolische nog niet geheel, het treedt op den achtergrond en de miniatuur beeldt duidelijk een geschiedkundige gebeurtenis af. Ze is niet meer ornament, ze is illustratie. We zijn met deze versiering dan ook in een anderen tijd, ze dagteekent van \pm 1180, en op een andere plaats, want ze is genomen uit een in Engeland geschreven psalmboek, ook al zijn gebeurtenissen, in de Evangelieën verhaald (de genezing van Petrus' schoonmoeder en de intocht in Jeruzalem), voorgesteld. Deze miniatuur brengt ons dan ook bij een andere school. Juist in Engeland en Ierland heeft zich een kunst ontwikkeld, die weinig of niet onder den invloed van Byzantium stond, die er zich althans van wist vrij te maken, en er al spoedig een tegenstelling mee vormde. Hoe deze kunst ontstaan is, we weten het niet. Haar kenmerk is, dat zij feitelijk slechts twee afmetingen kent; haar eer, dat ze nieuwe banen wees, die ook voor de toekomst van beteekenis zouden zijn.

Afbeelding 3 laat ons een versierde initiaal of beginletter zien. Het is de B. van *Beatus*, welgelukzalig, het eerste woord van het Latijnsche Psalmboek. Omdat we veel Latijnsche Psalmboeken hebben, hebben we ook een keur

De Evangelist Markus, zoals hij is voorgesteld in een Evangelieboek, bewaard te Eichstätt, geschreven omstreeks 1080.

van rijk opgemaakte B's. De onze is uit een in Engeland omstreeks 1250 geschreven Psalter. Overigens is deze initialenversiering

niet in Engeland begonnen, maar in Frankrijk. Ze is een zelfstandig pogen tegenover de Byzantijnsche kunst iets eigens te plaatsen en

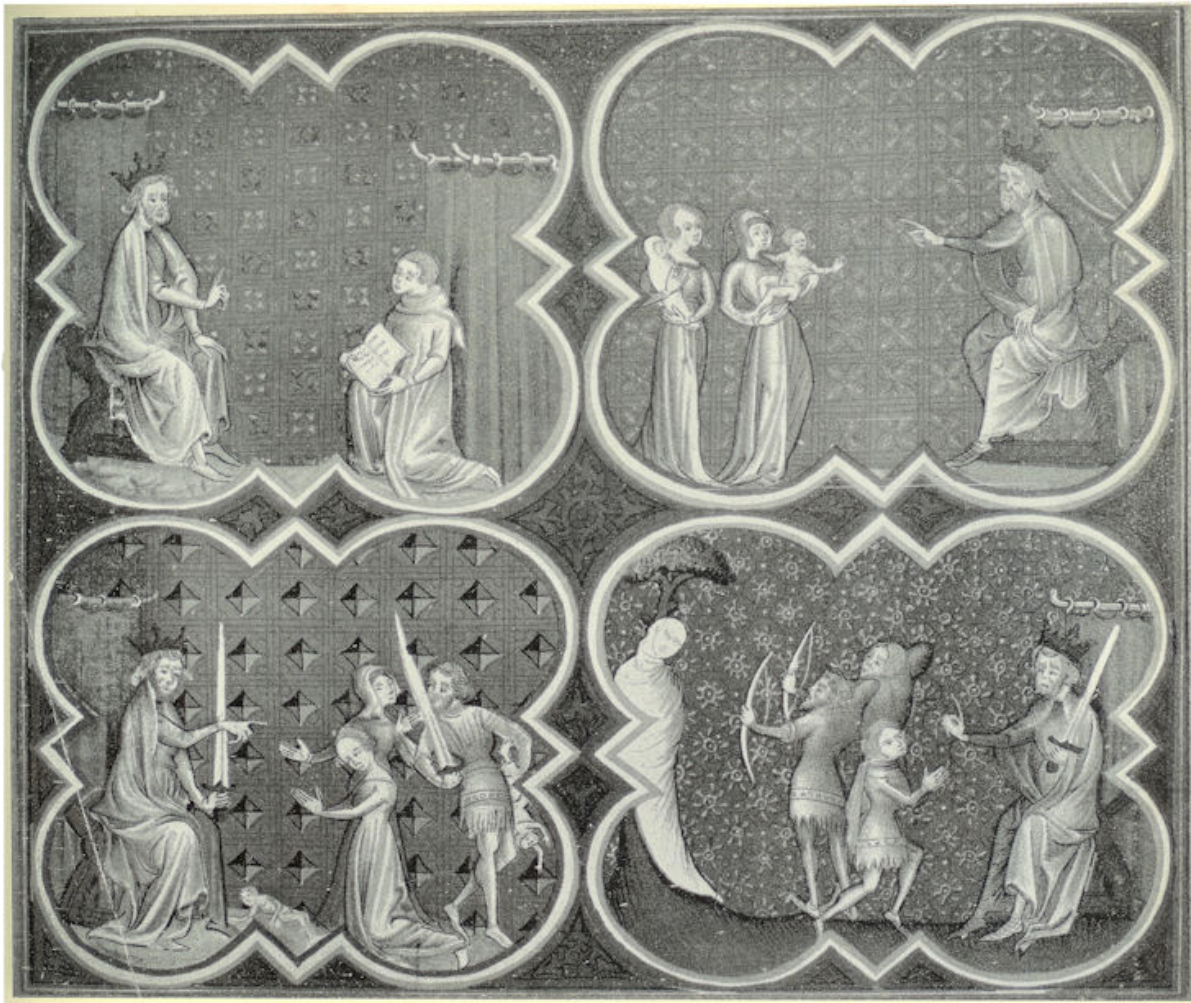
Boven: de genezing van Petrus' schoonmoeder; beneden: Jezus' intocht in Jeruzalem. Deze miniatuur, genomen uit een in Engeland geschreven psalmboek, dagteekent van \pm 1180.

ze staat daarmee in verband, dat de handschriften niet meer in enkel hoofdletters of initialen worden geschreven, maar in z.g. cursiefschrift, waarin hoofdletters en kleine letters afwisselen en de gelegenheid komt om bij-

zondere hoofdletters, n.l. aan het begin van een boek, bijzonder te versieren. In zoverre is er met den Byzantijnschen stijl overeenstemming, dat weder alles ornament is. Ornament, dat verder weer tal van stijlen vertoont.

De B van Beatus, welgelukzalig, het eerste woord van het Latijnsche Psalmboek. Deze versierde initiaal is uit een in Engeland omstreeks 1250 geschreven Psalter.

Illustratie uit de rijkversierde Clermont-Tonnerre Bijbel, geschreven omstreeks 1370. We zien een viertal malen koning Salomo in volle actie.

Omstreeks 1370 werd de rijkversierde Clermont-Tonnerre Bijbel geschreven, waaruit onze vierde plaat een afbeelding toont. Deze Clermont-Tonnerre Bijbel is een z.g. *Historia Scolastica*, d.i. een Bijbel, die alleen de historische gedeelten der Schrift geeft. Zulk een boek biedt uit den aard der zaak rijke gelegenheid om het verhaal in beeld te brengen. En nu de kunst verder ging, levendiger en fijner werd, wierp ze zich met voorliefde op de Bijbelsche geschiedenissen. Onze voorstelling is wel heel bijzonder, ze is geïnspireerd op de steensnijderij, geeft a.h.w. een viertal cameeën. De voorstellingen zijn als uit een steen gesneden, ze liggen er op. Was de plaat

gekleurd, men zou opmerken, dat de gouden achtergrond der andere miniaturen heeft plaats gemaakt voor een stemmig rood en blauw. De voorstelling is levendig. We zien een viertal malen koning Salomo in volle actie. Dit werk, in Frankrijk geteekend, ademt den levendigen Franschen geest. De stijl herinnert aan de Gothiek, het geheel verplaatst ons naar het Middeleeuwsche hof- en ridderleven. Kleding en alles zijn de weergave van wat eigen tijd gaf te aanschouwen.

Onze beide laatste afbeeldingen neem ik samen, ze stammen trouwens uit denzelfden tijd, de laatste helft van de 15e eeuw. Toen werden al boeken gedrukt en het handschrift

Miniatuur uit een Psalmboek, in Engeland geschreven omstreeks 1450. Ze geeft een schildering bij Ps. 81 van het opbrengen van de ark door David.

met zijn miniaturen was veroordeeld om te verdwijnen. Maar voor het verdwijnt, laat het zich nog eens zien op zijn schoonst. Althans ik voor mij acht de versieringen van deze Bijbels te behoren tot de allerbeste. Ze vereenigen ornament en illustratie. De miniatuur is met rand en tekst tot een prachtig geheel ge-

nomen. En die miniatuur zelf toont al de kostelijke kwaliteiten van de vijftiende eeuwse schilderkunst, de kunst der primitieven in haar verschillende scholen. Onze twee voorstellingen zijn beide ontleend aan een Psalmboek, de eerste aan een in Engeland omstreeks 1450 geschreven, de tweede aan een Italiaansch

Miniauur uit een Psalmboek, in Italië geschreven omstreeks 1490. Beneden: Davids overwinning op Goliath.

van ± 1490. De eerste geeft bij Ps. 81 een schildering van het opbrengen van de ark door David, de tweede brengt bij het begin der Psalmen Davids overwinning op Goliath in beeld. Al het traditioneele en symbolische is overwonnen. Perspectief is aangebracht. Er is geteekend naar de natuur. We staan hier aan het begin van een nieuwen tijd.

Een nieuwen tijd, die thans weer een oude tijd geworden is. Ook onze eeuw brengt Bijbelillustratie. Prachtige, geweldige soms. En toch, wie de schilderingen in de handschriften aandachtig beschouwt, zal begrijpen, dat menigeen zich telkens weer voelt aangetrokken door de eenvoudig-vrome voorstellingen, waarmee de kunstenaars in de late Middeleeuwen hun Bijbels versierden.